

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ

© Copyright 2013

Ἐκδόσεις Gutenberg

ISBN 978-960-01-1540-6

ΕΚΔΟΣΕΙΣ GUTENBERG

Διδότου 37, 106 80 Ἀθήνα

Τηλ.: 210 36.42.003 – Fax: 210 36.42.030

ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ:

Ἴασωνίδου 13, 546 35

Τηλ.-Fax: 2310 271147

www.dardanosnet.gr • info@dardanosnet.gr

e-shop: www.dardanosnet.gr

ΠΡΟΛΟΓΟΙ ΤΟΥ ΝΙΤΣΕ

Γραμμένος περίπου στα 1874

Όταν κρίνουμε ανθρώπους που ελάχιστα μάς άφοροϋν, μάς άρκει νά γνωρίζουμε τὸ ἐπιστέγασμα τῶν προσπαθειῶν τους, καὶ ἢ τοὺς ἐγκρίνουμε ἢ τοὺς ἀπορρίπτουμε συλλήβδην. Κρίνοντας κοντινοὺς μας, λαμβάνουμε ὑπόψιν μας αὐτὲς τοῦτες τίς προσπάθειές τους· ὁ ἀπώτερος σκοπὸς τους δὲν τυχαίνει συχνά τῆς ἐγκρισῆς μας, οἱ ἴδιοι, ὥστόσο —φορεῖς μιᾶς τέτοιας προσωπικῆς προσπάθειας καὶ βούλησης—, ἔχουν, ὅπωςδήποτε, τὴν ἀγάπη μας...¹

Τὰ «φιλοσοφικὰ συστήματα» μόνο γιὰ τοὺς θεμελιωτὲς τους ἔχουν κάποια ἀξία: συνήθως ὁ μεταγενέστερος φιλόσοφος δὲ βλέπει σ' αὐτὰ παρὰ τὰ μεγάλα τους σφάλματα· κι ὁ στενόμυαλος: μιὰ σούμα ἀπὸ πλάνες κι ἀλήθειες. Καὶ τὸ ἐπιστέγασμα κάθε κοσμοθεωρίας θὰ θεωρηθεῖ σφαλερρό, γι' αὐτὸ καὶ θ' ἀπορριφθεῖ! Νά γιατί πολλοὶ οἱ ἐπικριτὲς γύρω ἀπὸ κάθε φιλόσοφο: αὐτοὶ δὲν κυνηγᾷν ὅ,τι ἐκεῖνος κυνηγοῦσε· εἶν' ἄνθρωπος πὺ ελάχιστα τοὺς ἀφορᾷ. Ἀντίθετα, ὅποιος χαίρεται τῇ συντροφίᾳ Μεγάλων Ἀνθρώπων, καλοδέχεται καὶ τέτοια «συστήματα», γιατί παρ' ὅλες τίς πλάνες τους, ἔχουν ἓνα στοιχεῖο ἀναμφισβήτητο, ἓναν προσωπικὸ τόνο, ἓνα χρῶμα πὺ εἰδοποιεῖ γιὰ τὸ ποιὸν τοῦ φιλόσοφου καὶ δίνει, κατὰ τὸ δυνατόν, ἀνάγλυψη τῆν εἰκόνα

1. [Πρβλ γράμμα στὴν ἀδελφὴ του, τέλη Αὐγούστου 1883, σχετικὰ μὲ τὸν Ζαρατούστρα: «Εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖο νά με παρεξηγήσουν [] μὲ τὸν χεῖριστο τρόπο []. <Πρῶτ' ἀπ' ὅλα> οἱ “κοντινοί” μου []. <Αὐτὸ ἀκριβῶς μὲ κάνουν> νά συνειδητοποιήσω ὅτι βρίσκομαι στὸ σωστὸ δρόμο...»]

του — όπως ακριβώς ένα φυτό μάς είδοποιεί για το έδαφος όπου φύτρωσε. Πάντως, αυτός ο συγκεκριμένος τρόπος βίωσης και θέασης² υπήρξε κάποτε και, συνεπώς, μπορεί να ξαναυπάρξει: το «φιλοσοφικό σύστημα», ή τουλάχιστον ένα μέρος του, είναι ούτως ειπείν το «φυτό» που «φύτρωσε» στο συγκεκριμένο εκείνο «έδαφος»... — —

Θά διεξέλθω την ιστορία των πρώτων φιλοσόφων, απλουστεύοντάς την. Θ' άντλήσω από κάθε θεωρία μόνον ένα στοιχείο, με το ψήγμα προσωπικότητας και το αδιαμφισβήτητο κι αδιάψευστο Κάτι, που ή Ιστορία έχει χρέος να διαφυλάξει: είν' ένα πρώτο βήμα για ν' αναστηλώσουμε και ν' αναπλάσουμε αναλογικά εκείνες τις φύσεις και ν' αναδείξουμε, επιτέλους, την πολυφωνία της αρχαιοελληνικής ιδιοσυγκρασίας. Νά ποιό το ζητούμενο έδω: να φωτιστεί αυτό που πρέπει πάντα να κερδίζει την αγάπη και το σεβασμό μας, και που καμμιά μεταγενέστερη γνώση δέ μπορεί να μάς αφαιρέσει: ο Μεγάλος Άνθρωπος.³

Γραμμένος το καλοκαίρι του 1875⁴

1

Φτάνει κάποτε για τον καθένα ή στιγμή που γεμᾶτος έκπληξη μπροστά στον έαυτό του αναρωτιέται: «Και πώς λοιπόν ζεῖ κανείς; Πώς ζεῖ παρταῦτα;» κι

2. [Ένν.: των Προπλατωνικῶν.]

3. [Βλ. 26(75)1884.]

4. [6(48)1875.]

αρχίζει σιγά-σιγά να καταλαβαίνει ότι διαθέτει την επινοητικότητα εκείνη των φυτών, που τὰ θαυμάζει έτσι όπως σέρνονται και σκαρφαλώνουν και καταχτοῦν με κόπο λίγο φῶς και λίγο χῶμα και «φτιάχνουν» από μόνα τους σ' ένα αφιλόξενο έδαφος το κομμάτι τῆς δικῆς τους χαρᾶς.

Στις παρατηρήσεις που καταγράφει κανείς για τῆ ζωή του, έρχεται πάντα τούτη ή στιγμή τῆς άπορίας: πῶς τὰ φυτά μπορούν και συνεχίζουν να ζοῦν, και με τί ακλόνητη γενναιότητα πρωτοξεκινοῦν...

Άπ' τὴν ἄλλη μεριά, μερικοί άνθρωποι — λ.χ. οἱ στοχαστές — διάγουν βίο πλήρη δυσκολιῶν. Ἄς τοὺς ἀκοῦμε προσεκτικά, σὰ γίνεται λόγος γι' αὐτούς, γιατί κρύβουν μέσα τους δυνατότητες τῆς ζωῆς, που μάς γεμίζουν δύναμη κ' εὐτυχία, και φωτίζουν τὸ μονοπάτι τῶν μεταγενέστερων. Ἐδῶ ὅλα διαπνέονται από έφευρετικότητα, σύνεση, παρατολμία, ἀμφιβολία κ' ἐλπίδα, σὰν τὰ ταξίδια τῶν μεγαλύτερων θαλασσοπόρων. Στὴν πραγματικότητα, ένα τέτοιο ταξίδι κάνει, λίγο-πολύ, κι ὁ στοχαστής: είν' ένας έξερευνητής τῶν πιό μακρινῶν κ' επικίνδυνων περιοχῶν τῆς ζωῆς.

Τὸ έκπληκτικὸ σὲ τέτοιες περιπτώσεις ἔγκειται στ' ὅτι δύο ἐχθρικά ένστικτα, που τραβᾶν πρὸς διαφορετικὲς κατευθύνσεις, ὑποχρεώνονται νὰ βαδίσουν κάτω από ένα ν ζυγὸ· τὸ ένα ρέπει πρὸς τὴν Ἐρευνα, πρέπει νὰ ἐγκαταλείπει κάθε τόσο τὰ κατοικημένα ἐδάφη και νὰ κάνει θαρραλέο ἄλμα στὸ ἄγνωστο· τ' ἄλλο ρέπει πρὸς τὴ ζωή, πρέπει διαρκῶς ν' ἀπλώνει τὸ χέρι και ν' ἀκουμπάει σ' ένα μέρος κάπως ἀσφαλές, νὰ πατήσει στέρεα. Θυμόμαστε τὸν Τζέιμς Κούκ, που ἐπὶ τρεῖς μῆνες ἰχνηλατοῦσε με τὴ βολίδα στὸ χέρι μιὰ σειρὰ σκοπέλους, ἀντιμετωπίζοντας τόσο μεγάλους κινδύνους, ὥστε κά-

ποτε κατέφευγε (ἀνακουφισμένος!) σὲ μιὰ θέση ποὺ μόλις πρὶν λίγο εἶχε θεωρήσει τὴν πιὸ ἐπικίνδυνη.⁵

Τούτη ἡ πορεία ὑπὸ τὸν ἴδιο ζυγὸ γίνεται τόσο πιὸ παράξενη, ὅσο περισσότερο θεριεύει ὁ ἀγώνας ἀνάμεσα στὴ ζωὴ καὶ τὴ Γνώση, δηλαδή ὅσο ἰσχυρότερα εἶναι τὰ δύο ἀντιφερόμενα ἔνστικτα: ἀπ' τὴ μιὰ ἡ ζωὴ νὰ μεστώνει καὶ ν' ἀνθίζει ὀλοένα, μὰ ὀλοένα νὰ φουντώνει κ' ἡ ροπὴ γιὰ γνώση κ' ἔρευνα, σπρώχνοντας ἀπληστα πρὸς κάθε εἶδους περιπέτεια.

2

Ἀκούραστα λοιπὸν θ' ἀναπαριστῶ νοερὰ κείνους τοὺς στοχαστὲς ποὺ καθένας τους εἶχε κάτι τὸ καθαυτὸ ἀσύλληπτο· ποὺ κατάφερε νὰ βρεῖ μιὰ προσωπικὴ του —ἀξιοθαύμαστη— δυνατότητα ζωῆς· ἐννοῶ ἐκείνους ποὺ ζήσαν στὴν πιὸ ρωμαλέα καὶ γόνιμη ἐποχὴ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας, στὸν αἰῶνα πρὸ τῶν Περσικῶν πολέμων καὶ στὴ διάρκειά τους· ποὺ ἀνακάλυψαν ὠραῖες δυνατότητες τῆς ζωῆς: ἔχω τὴ γνώμη πὼς οἱ μεταγενέστεροι Ἕλληνες ξέχασαν τίς καλύτερες ἀπ' αὐτές! Καὶ ποιὸς λαός, ἄραγε, μπορεῖ τυχὸν νὰ ἰσχυριστεῖ ὅτι τίς ξεναβρῆκε;

Θὰ συγκρίνουμε λοιπὸν τοὺς στοχαστὲς ἄλλων ἐποχῶν καὶ ἄλλων λαῶν μὲ τοῦτες τίς μορφές, ἀπὸ τὸ Θαλῆ ὡς τὸ Δημόκριτο, ἀντιπαραβάλλοντας, μάλιστα, τὸ Σωκράτη καὶ τοὺς μαθητὲς του, καθὼς καὶ ὅλους τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν «αἰρετικῶν τάσεων» τῆς κατοπινῆς Ἑλλάδας μὲ τοὺς παλιότερους ἐκείνους Ἕλληνες — αὐτὸς εἶν' ὁ

5. [Ἀναφορὰ στὸ δοκίμιό τοῦ G. C. Lichtenberg "Einige Lebensumstände von Capt. James Cook", Göttingen, 1867.]

σκοπὸς τούτου τοῦ γραφοῦ. Ἄς ἐλπίσουμε πὼς ἄλλοι θὰ τὰ καταφέρουν ἀκόμα καλύτερα. Ὅπως καὶ νᾶχει, πιστεύω πὼς κάθε σκέψη καὶ κρίση θὰ καταλήγει στὴν ἀναφώνηση: Πόσο ὠραῖοι ἦταν! Ἀνάμεσά τους δὲν βλέπω πάραμορφωμένες καὶ ἀκόλαστες μορφές, μήτε παπαδίστικα πρόσωπα, οὔτε ἀποστεωμένους καὶ ἀκόλαστους ἐρημίτες, ἢ φανατικούς καλλωπιστὲς τοῦ παρόντος, παραχαράκτες θεολόγους ἢ καταθλιπτικούς καὶ χλωμούς λόγιους (ἂν καὶ ὁ σπόρος ὅλων αὐτῶν ὑπῆρχε, καὶ ἀρκοῦσε μονάχα μιὰ μολυσμένη πνοὴ ἀνέμου γιὰ ν' ἀνθίσουν τὰ παράσιτα...)· δὲ βλέπω ἐπίσης κανέναν ἀνάμεσά τους ποὺ νὰ θεωρεῖ τὴ «σωτηρία τῆς ψυχῆς» τοῦ ἢ τὸν ὀρισμὸ τῆς εὐτυχίας τόσο σημαντικὰ ζητήματα, ὥστε νὰ ξεχνᾷ Κόσμο καὶ συνάνθρωπο.

Ἄν ἦταν μπορετὸ νὰ ξεναβρεθοῦν αὐτὲς οἱ δυνατότητες τῆς ζωῆς! Ποιητὲς καὶ ἱστορικοὶ θᾶπρεπε νὰ τὸ σκεφτοῦν σοβαρά: τέτοιοι ἄνθρωποι παραεῖναι σπάνιοι γιὰ νὰ τοὺς ἀφήσουμε νὰ ξεφύγουν.

Ἐπὶ πλεόν, δὲν πρέπει νὰ ἡσυχάσουμε ὥσπου ν' ἀναπλάσουμε τίς μορφές τους, ὥσπου νὰ τίς ζωγραφίσουμε ἑκατὸ φορές στὰ τεύχη τοῦ παρόντος μας· καὶ ἂν τὸ καταφέρουμε κάποτε, τότε ἀκριβῶς εἶναι ποὺ δὲν πρέπει νὰ ἐφησυχάζουμε. Γιατὶ ἀπ' τὴν τόσο ἐφευρετικὴ ἐποχὴ μας λείπουν ἀκριβῶς τὰ «εὐρήματα» τῶν ἀρχαίων φιλόσοφων: ἀναμφίβολα αὐτὴ εἶναι —ποιά ἄλλη θὰ μπορούσε νᾶταν;— ἡ πηγὴ τῆς μοναδικῆς ὁμορφιάς τους, αὐτὴ κ' ἡ πηγὴ τῆς ἀσχήμιας μας! Ἄλλωστε, τί εἶν' ὁμορφιά, ἂν ὄχι τὸ εἶδωλό τῆς Φύσης ποὺ ἀγαλλιᾷ, ὅταν ἀνακαλύπτεται μιὰ νέα γόνιμη δυνατότητα τῆς ζωῆς; Καὶ τί ἀσχήμια, ἂν ὄχι ἡ δυσαρέσκεια τῆς Φύσης ἀπέναντι στὸν ἴδιο τῆς τὸν ἑαυτὸ, ἡ ἀμφιβολία τῆς

μήπως και δὲν κατέχει διόλου τὴν Τέχνη τοῦ νὰ μᾶς
πλανεύει γιὰ χάρη τῆς ζωῆς;

Γραμμένος στὴ Βασιλεία, χειμῶνα τοῦ 1875-6

Τούτη ἡ ἀπόπειρα νὰ διηγηθῶ τὴν ἱστορία τῶν ἀρχαίων
Ἑλλήνων φιλόσοφων, διαφέρει ἀπὸ ἄλλες παρόμοιες λό-
γω συντομίας. Κι αὐτό, γιὰτὶ παρέθεσα τὸν ἐλάχιστο
ἀριθμὸ ἀποσπασμάτων· διαφέρει, δηλαδή, λόγῳ τῆς ἀτέ-
λειας τοῦ ὅλου ἐγχειρήματος. Πάντως, διαλέχτηκαν τὰ
ἀποσπάσματα ποὺ σώζουν τὸν προσωπικὸ τόνο κάθε φι-
λόσοφου, ἐνῶ μιὰ πλήρης παράθεσή τους, καταπῶς συν-
ηθίζεται στὰ ἐγχειρίδια, θὰ σήμαινε ἐξοβέλιση τούτου
ἀκριβῶς τοῦ στοιχείου. Γι' αὐτὸ καὶ τέτοιες «ἐξιστορή-
σεις» εἶναι τόσο πληκτικές: σὲ ξεπερασμένα φιλοσοφικὰ
συστήματα, μόνον τὸ προσωπικὸ στοιχεῖο μπορεῖ νὰ ἐν-
διαφέρει, γιὰτὶ εἶναι τὸ πάντα ἀξεπέραστο. Τρία περι-
στατικὰ μποροῦν νὰ δώσουν τὸ πορτραῖτο ἐνὸς ἀνθρώ-
που· τοῦτο λοιπὸν θὰ δοκιμάσω: θὰ ξεχωρίσω τρία βα-
σικὰ χαρακτηριστικὰ γιὰ κάθε «σύστημα», ἀφήνοντας
τὰ ὑπόλοιπα.⁶

* * *

6. [Πρβλ Πλούταρχο, Ἀλέξανδρος, Α', 2· 3: *πραῖμα βραχὺ
πολλάκις καὶ ὄψμα καὶ παιδιὰ τις ἔμφασιν ἤθους ἐποίησε μᾶλλον
ἢ μάχαι μνησίωνεγκροι καὶ παρατάξεις αἱ μέγιστα καὶ πολιορκίαι
πόλεων.* □ *ἡμῶν δοτέον εἰς τὰ τῆς ψυχῆς σημεῖα μᾶλλον ἐνδύεσθαι,
καὶ διὰ τούτων εἰδοποιεῖν τὸν ἐκάστου βίον, ἐάσαντας ἑτέροις τὰ
μεγέθη καὶ τοὺς ἀγῶνας.*]

Ἡ δικαίωση τῆς φιλοσοφίας. — Ὁ φιλόσοφος στὰ χρόνια τῆς τραγωδίας. — Φιλοσοφία καὶ πολιτισμός. — Ἱστορική ἀρχὴ καὶ καταγωγὴ τῆς φιλοσοφίας. — Οἱ ἐξ «Ἀνατολῶν» δάσκαλοι. — Ἡ Δημοκρατία τῶν Μεγαλοφυῶν.

Ἡ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ἔχει ἐχθρούς· καὶ καλὸ θάταν νὰ τοὺς ἀκούει κανεὶς, ἰδίως ὅταν συμβουλεύουν τοὺς Γερμανοὺς ν' ἀπαλλάξουν τ' ἄρρωστα⁷ μυαλά τους ἀπ' τὴ μεταφυσικὴ, συστήνοντάς τους, μάλιστα, νὰ στραφοῦν στὴ Φύση γιὰ νὰ ἐξαγνιστοῦν, ὅπως ἔγραφε ὁ Γκαίτε, ἢ στὴ μουσικὴ γιὰ νὰ λυτρωθοῦν, ὅπως διακήρυττε ὁ Βάγκνερ. Οἱ ἰατροὶ τοῦ λαοῦ⁸ ἀπορρίπτουν τὴ φιλοσοφία· συνεπῶς, ὅποιος θέλει νὰ τὴ δικαιώσῃ, θὰ πρέπει νὰ δείξει γιὰ ποιοὺ σκοποὺ οἱ ὑγιεῖς λαοὶ τὴ χρησιμοποίησαν καὶ τὴ χρησιμοποιοῦν. Τοῦτο ἴσως

7. [Παραλλαγή:] τὰ κορεσμένα ἀπὸ λέξεις κ' ἔννοιες.

8. [Πρβλ *ESPL*: «Ὁ Πλάτων — σύμφωνα μὲ τὴν Ἀπολογία τοῦ Σωκράτη — μοιάζει νὰ συλλάβῃ [] πῶς πρέπει ὁ ἄξιος φιλόσοφος νὰ συμπεριφέρεται στοὺς ἀνθρώπους: ὡς γιατρός πρὸς ἀσθενεῖς· σὰν ἀλογόμυγα στὸ σβέρκο τους.» (Ἀπολογία 30 ε' Γοργίας, 521a κ.έ.). Βλ. 23(15)1872-3: «Ὁ φιλόσοφος ὡς γιατρός τοῦ πολιτισμοῦ.» Εὐλόγο τὸ συμπέρασμα τοῦ Kaufmann ὅτι, ἐν προκειμένῳ, ὁ Νίτσε ἔχει ὑπόψιν τοῦ τὸν Σωκράτη. (Γιὰ τὴ στάση τοῦ Νίτσε ἀπέναντι στὸν Σωκράτη, ἀναλυτικά: Kaufmann 391-411.) Ἐπίσης πρβλ *XE*, πρόλογος 2: «Περιμένω ἀκόμα ἕναν φιλόσοφο γιατρὸ μὲ τὴν ξεχωριστὴ ἔννοια τῆς λέξης — κάποιον ποὺ θὰ καταπιαστῇ μὲ τὸ ζήτημα τῆς συνολικῆς υγείας ἐνὸς λαοῦ, μιᾶς ἐποχῆς, μιᾶς φυλῆς, τῆς Ἀνθρωπότητος...»]

ἀποβεί ὠφέλιμο καὶ γιὰ τοὺς ἄρρωστους: μπορεῖ ἔτσι καταλάβουν κι αὐτοὶ γιατί ἐπιτέλους τοὺς ἔβλαψε!

Υγεία ὑπάρχει καὶ χωρὶς Φιλοσοφία, ἢ ἔστω μὲ μιὰν ὅλως μετριοπαθῆ, σχεδὸν «παιδαριώδη» χρῆση τῆς. Πάμπολλα τὰ παραδείγματα: οἱ Ρωμαῖοι, λ.χ., στὴν ἀκμῆ τους, ἔζησαν χωρὶς αὐτήν. Ὅμως, ὅταν ἀρρώστια πλήττει ἕναν λαό, πῶς γίνεται ἡ Φιλοσοφία νὰ τοῦ δώσει τὴ χαμένη του υγεία; — τέτοιο παράδειγμα ποῦ θάβρισκε κανεὶς; Χρήσιμη, σωτήρια κ' εὐεργετικὴ φάνηκε στοὺς ὕγιεῖς λαούς· τοὺς ἄρρωστους τοὺς χειροτέρευε. Ὅποτε ὁ κοινωνικὸς ἴστος ξέφτιζε, ἡ φιλοσοφία ποτὲ δὲν ἀποκατάστησε τὴ φθαρμένη κλωστή, δὲ δυνάμωνε τὴν αἰσθησιμότητα τοῦ ὄλου ξανά. Ὅποτε κάποιος ἀποφάσιζε νὰ σταθεῖ ἐκτός, στήνοντας γύρω του τὸ φράχτη τῆς αὐτάρκειας, ἡ φιλοσοφία τὸν περιόριζε κι ἄλλο, τὸν ἀπομόνωνε — τὸν συνέτριβε! Γίνεται ἐπικίνδυνη ὅταν στερεῖται τῶν βασικῶν δικαιωμάτων τῆς — κι αὐτὰ δὲν τῆς τὰ ἐξασφαλίζει ὁ ὅποιοςδήποτε, παρὰ μόνον ὁ ὕγιης λαός...

Ἄς πᾶμε ὅμως στὸ ἀφθαστο πρότυπό μας, νὰ δοῦμε τί σημαίνει «λαὸς ὑγιής». Οἱ Ἕλληνες, κατεξοχήν υγιεῖς, δικαίωσαν τὴ φιλοσοφία ἐσαεὶ μὲ τὴν ἴδια τὴ σκέψη τους: καταπιάστηκαν μαζί τῆς περισσότερο ἀπ' ὅποιον ἄλλο λαό. Δὲ μπόρεσαν νὰ σταματήσουν ὅταν ἔπρεπε: ἀκόμα καὶ στὰ ἰσχνὰ τους γεράματα παρέμειναν φλογεροὶ λάτρεις τῆς, ἔστω κι ἂν «φιλοσοφία» τότε ἔλεγαν πιά μονάχα τὶς θεοσεβεῖς σοφιστεῖες καὶ τὰ πανιερώτατα ψιλλογήματα τῆς χριστιανικῆς δογματικῆς· μείωσαν ἔτσι πολὺ τ' ὄφελος ποῦ θ' ἀποκόμιζαν ἀπ' αὐτήν ὅλοι οἱ βάρβαροι μεταγενέστεροί τους ποῦ, τυφλωμένοι ἀπ' τὴν ὁρμὴ τῆς νιότης τους, δίχως νοῦ, γλίστρησαν κατευθεῖαν στὶς παγίδες καὶ τὰ λεπτεπίλεπτα δίχτυα τῆς...

Ὅμως οἱ Ἕλληνες κατάλαβαν πότε ἔπρεπε ν' ἀρχίσουν — κι αὐτὸ τὸ διδάσκουν πιὸ ξεκάθαρα ἀπ' ὅλους: φυσικά, ὄχι μὲς στὴ θλίψη, ὅπως θάλεγαν ὀρισμένοι, θαρρῶντας πῶς ἡ φιλοσοφικὴ ὁρμὴ πηγάζει ἀπ' τὴ δυσἀρέσκεια! Ἀπεναντίας: μὲς στὴ χαρὰ, τὴν πλήρη ἀκμῆ, κάτω ἀπὸ τὸν ζέοντα ἥλιο τῆς πιὸ γενναίας καὶ νικηφόρας ἡλικίας. Τότε ἀκριβῶς βάθυναν τὴ σκέψη τους. Γι' αὐτὸ δὲ μᾶς διδάσκουν ἀπλῶς τί ἐστὶ φιλοσοφία, ἀλλὰ καὶ τί ὑπῆρξαν οἱ ἴδιοι. Ἄν ἦταν τέτοια ἀνιαρὰ γερόντια μὲ ἔφεση γιὰ πρακτικὰ ζητήματα — ὅπως φαντάζονται οἱ «καλλιεργημένοι» φιλισταῖοι τοῦ καιροῦ μας —, ἢ ἀπλῶς καὶ μόνον μετεωρίζονταν μὲς στοὺς ἤχους, τὶς ἀνάσες καὶ τὶς αἰσθήσεις μιᾶς διαρκοῦς εὐωχίας —καταπῶς θέλουν νὰ πιστεύουν κάποιοι ἀμόρφωτοι φαντασιοκόποι —, τότε ἢ πηγῆ τῆς φιλοσοφίας δὲ θ' ἀνάβρυζε ποτὲ ἀνάμεσά τους. Τὸ πολὺ-πολὺ νὰ κυλοῦσε κάνα ρυάκι —ποῦ σύντομα θὰ βούλιαζε στὴν ἄμμο ἢ θὰ ἐξατμίζονταν— ἀλλ' ὄχι βέβαια ἐκεῖνος ὁ πλατὺς κι ὁρμητικὸς χεῖμαρρος μὲ τοὺς μεγαλοπρεπεῖς παφλασμοὺς κυμάτων, ποῦ ὀνομάζουμε ἀρχαία Ἑλληνικὴ φιλοσοφία.

Μολταυτὰ ἀρκετοὶ ἐπισημαίνουν μὲ ζῆλο πόσα πολὺ ἐμάθαν κ' ἔφεραν οἱ Ἕλληνες ἀπ' τὴν Ἀνατολή. Τοποθετοῦν τὸν Ἕλληνα «μαθητὴ» δίπλα στὸν ἐξ Ἀνατολῆς «δάσκαλο»: τὸ «μαθητὴ» Ἡράκλειτο δίπλα στὸν τάχα «δάσκαλό του» τὸ Ζωροάστρη· τοὺς Ἐλεᾶτες δίπλα στοὺς Ἰνδοὺς, τὸν Ἐμπεδοκλῆ δίπλα στοὺς Αἰγύπτιους· θεωροῦν ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας τελεῖ ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν Ἑβραίων καὶ ὁ Πυθαγόρας τῶν Κινέζων.⁹ Παράδοξο

9. [Γιὰ τὴν «πρὸς Ἀνατολὰς» ροπὴ τῆς κλασσικῆς φιλολογίας τοῦ 19^{ου} αἰ.: ΝΑ, «Cults and Migrations: Nietzsche's Meditations on Orphism, Pythagoreanism, and the Greek Mysteries»]

θέαμα, τὸ δίχως ἄλλοι! «Στὰ σημεῖα», λιγιστὲς οἱ καινοτομίες τῶν Ἑλλήνων — νὰ τὸ δεχτοῦμε. Ἀρκεῖ νὰ μὴ μᾶς «φορτώνουν» καὶ τὸ συμπέρασμα ὅτι τάχα ἡ φιλοσοφία δὲν ἦταν φύτρο γνήσιο τῆς γῆς τους, ἀλλὰ «εἰσαγόμενο προῖόν», κάτι ξένο, πὺ περισσότερο τοὺς ἔβλαψε παρά τοὺς ὠφέλησε. Θάμαστε ἀνόητοι ἂν ἰσχυριζόμαστε ὅτι οἱ Ἕλληνες αὐτομορφώθηκαν. Ἀπεναντίας, ἀφομοίωσαν τὴ ζωσα καλλιέργεια ἄλλων λαῶν, κι ἂν προχώρησαν τόσο μακριά, ἦταν γιατί μπόρεσαν, ἀκριβῶς, νὰ πετάξουν μακρύτερα τὸ ἀκόντιο πὺ κάποιος ἄλλος λαὸς εἶχε ἀφήσει καταγῆς. Ἦξεραν πῶς νὰ μαθαίνουν — ἦταν ἀξιοθαύμαστοι στὴν τέχνη αὐτή. Ἔτσι πρέπει κ' ἐμεῖς νὰ μαθαίνουμε ἀπ' τοὺς γείτονές μας, γιὰ νὰ ζοῦμε, ὄχι γιὰ νὰ σωρεύουμε «γνώσεις», κι ὅ,τι μαθαίνουμε, σκαλί γιὰ ν' ἀνεβαίνουμε ὅλο καὶ ψηλότερα.

Τὸ ζήτημα τῆς ἱστορικῆς ἀρχῆς τῆς φιλοσοφίας εἶναι ὅλως ἀδιάφορο, ἀφοῦ ἐν ἀρχῇ τὸ κάθετὶ εἶναι χοντροκομμένο, ἀμορφο, ρηχὸ κι ἄσχημο, κι ἀφοῦ, τελικά, σ' ὅλα τὰ πράγματα ἐνδιαφέρουν μόνο οἱ κορυφές. Ὅποιος προτιμᾷ νὰ καταπιάνεται ὄχι μὲ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ φιλοσοφία παρά μὲ τὴν αἰγυπτιακὴ καὶ τὴν περσικὴ (ἐπειδὴ τάχα ἐτοῦτες εἶναι ἴσως πιὸ «αὐθεντικές»), κι ὅπως δὴποτε ἀρχαιότερες), εἶν' ὅμοια πλανημένος μ' ἐκείνους πὺ παλεύουν ν' ἀναγάγουν, σώνει καὶ καλά, τὴν τόσο ἐξίσια καὶ πλούσια σὲ νοήματα ἀρχαιοελληνικὴ μυθολογία σὲ κοινότοπα φυσικὰ σύμβολα — τὸν ἥλιο, τὴν ἀστραπή, τὸν ἀέρα καὶ τὴν ὀμίχλη, σὰ νὰ ὀδηγοῦσαν αὐτὰ στὴν πρώτη-πρῶτη ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας! —, ἢ μὲ κάποιους ἄλλους πὺ φαντάζονται πῶς ξαναβρῆκαν, λ.χ., στοὺς

Benjamin Biebuyck, Danny Praet, and Isabelle Vanden Poel, 168, ὁ. 16.]

γενναίους Ἰνδογερμανοὺς καὶ τὴ λατρεία τους πρὸς τὸν κοινὸ τοῖς πᾶσι Οὐρανό, μιὰν ἀγνόητη θρησκεία ἀπ' τὸν πολυθεισμὸ τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ δρόμος πρὸς τὴν ἱστορικὴ ἀρχή, ἀπ' ὅπου καὶ νὰ τὸν πιάσεις, ὀδηγεῖ πάντοτε σὲ βαρβαρισμούς· ὁ μελετητῆς τῶν Ἑλλήνων ἂς ἔχει πάντα κατὰ νοῦν ὅτι ἡ ἀδάμαστη ὀρμὴ γιὰ γνώση εἶναι στὴ ρίζα τῆς ἐξίσου βάρβαρη μὲ τὸ μῖσος πρὸς τὴ γνώση¹⁰ μὰ οἱ Ἕλληνες εἶχαν τὸ βλέμμα στραμμένο στὴ ζωή, διψοῦσαν γιὰ ζωή, τιθασεύοντας ἔτσι καὶ τὴν ἀκόρεστη δίψα τους γιὰ γνώσεις — γιὰτὶ ὅ,τι μάθαιναν, ἤθελαν ἀμέσως καὶ νὰ τὸ ζήσουν! Καλλιεργημένοι οἱ ἴδιοι, ἄγονταν ἀπευθείας στὴν οὐσία τῆς πνευματικῆς καλλιέργειας: δὲν βάλθηκαν νὰ ἐφεύρουν ἐκ νέου τὰ στοιχεῖα τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς γνώσης, ἀλλά, ἐλεύθεροι ἀπὸ σωβινιστικὴ ἔπαρση, ξεκίνησαν πάραυτα νὰ τὰ συμπληρώνουν, νὰ τὰ ἐπαυξάνουν, νὰ τὰ ἐξυψώνουν καὶ νὰ τ' ἀποκαθαίρουν, κ' ἔγιναν, ἔτσι, κατὰ μιὰ διαφορετικὴ ἔννοια, ἐφευρέτες κι αὐτοί, καὶ μάλιστα γνησιότεροι.

Ἐφηῦραν τοὺς ἀντιπροσωπευτικοὺς τύπους τοῦ φιλοσοφικοῦ νοῦ· οἱ μεταγενέστεροι δὲν εἶχαν τίποτα οὐσιῶδες νὰ προσθέσουν.

Κάθε λαὸς, ὅσο νᾶναι, κοκκινίζει ἀπὸ ντροπὴ μπροστὰ σὲ μιὰ τόσο ἐξίσια κοινωνία φιλοσόφων: τὸ Θαλῆ, τὸν Ἀναξίμανδρο, τὸν Ἡράκλειτο, τὸν Παρμενίδη, τὸν Ἀναξαγόρα, τὸν Ἐμπεδοκλῆ, τὸ Δημόκριτο καὶ τὸ Σωκράτη. Ἦταν ἄνδρες ἐντελεῖς — κομμένοι ἀπὸ τὴν ἴδια πέτρα. Ἀνάγκη αὐστηρὴ ἔδενε τὴ σκέψη καὶ τὸ ἦθος τους. Ἀγνοοῦσαν κάθε σύμβαση, ἀφοῦ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη δὲν ὑπῆρχε «τάξη» φιλοσόφων ἢ λογίων ἐν γένει. Μὲς

10. [Βλ. Παράρτημα: 19(11)1872-3.]

στη μεγαλόπρεπη μοναξιά τους, ήταν οι μόνοι που ζούσαν με μιάν άσβεστη δίψα γνώσης. Ρέκτες όλοι τους —κατ'εξοχήν γνώρισμα τών Αρχαίων, που τους τοποθετεί πάνω απ' όλους τους μεταγενέστερους—, λάξευαν τον έαυτό τους ώς τήν πιο λεπτή και μεγαλειώδη πτυχή του, μεταμορφώνοντάς τον διαρκώς, για να πετύχουν τήν έντελῆ μορφή του. Ο συρμός διόλου δέν τους βοήθησε, δέ διευκόλυνε τό έργο τους. Έτσι συνδιαμόρφωσαν αυτό που ό Σοπενάουερ ονόμασε, σέ αντίθεση με τή Δημοκρατία τών Λογίων, Δημοκρατία τών Μεγαλοφυών : ό ένας γίγαντας φωνάζει στον άλλον μέσα από τά άχανῆ διάκενα τών εποχών, κ' ένῶ χαμοσερνάμενοι νᾶνοι θορυβοῦν, άτάραχοι αυτοί συνεχίζουν τον ύψηλό πνευματικό τους διάλογο.

Άπό τούτον τό διάλογο έχω προτάξει στον έαυτό μου να δώσω όσα ή κουφαμάρα μας μπορεί κάπως να «πιάσει» — έλάχιστα άσφαλώς. Έχω τήν έντύπωση πως μέσ απ' τό διάλογο τών αρχαίων σοφών —άπό Θαλῆ Ίσαμε Σωκράτη— αναφαίνεται, έστω και σέ γενικές γραμμές, ή μορφή αὐτοῦ που έμεῖς ονομάζουμε Αρχαιοελληνικό. Στα λόγια, μά και στην προσωπικότητά τους, άχνοδιαγράφονται τά μεγαλειώδη του χαρακτηριστικά — όλόκληρη ή αρχαιοελληνική ιστορία δέν είναι παρά τό σκιῶδες άποτύπωμά του, ένα θαμπό και δυσδιάκριτο αντίγραφο του... Ακόμα κι αν «φωτίζουμε» απ' τή σωστή όπτική γωνία τήν αρχαιοελληνική ζωή στο σύνολό της και πάλι δέ θα βρίσκαμε παρά έναν λαμπρό, ζωηρόχρωμο άντικατοπτρισμό τών άνώτερων πνευμάτων της.

Τό πρώτο κιάλας «φιλοσοφικό γεγονός», ή ανακήρυξη τών Έπτά Σοφών, ίχνογραφεί από μόνο του πειστικά κι άνεπανάληπτα τή μορφή του Αρχαιοελληνικού.

Άλλοι λαοί έχουν άγίους: οι Έλληνες: Σοφούς. Λένε πολύ σωστά ότι ένας λαός δέ χαρακτηρίζεται τόσο από τους μεγάλους άνδρες του, όσο από τον τρόπο που τους άναγνωρίζει και τους τιμά. Σ' άλλες, κατοπινές εποχές, ό φιλόσοφος ήταν ένας μοναχικός όδοιπόρος που βρέθηκε τυχαία σ' έχθρικό έδαφος: άλλοτε ξεγλιστροῦσε λαθραία, άλλοτε πορεύονταν μέσ απ' τήν όχλοβοή με σφιγμένες γροθιές. Μόνο στην αρχαία Ελλάδα ή ύπαρξή του¹¹ δέν είναι κάτι τυχαίο: νάτον, λ.χ., τον 6^ο και 7^ο αἰῶνα έν μέσῳ τών τεράστιων κινδύνων και τών θελγήτρων μιᾶς κοσμικῆς ζωῆς: σά νάχει βγει απ' τό άντρο του Τροφώνιου, βαδίζει μέσ στην άφθονία, τήν εύτυχία που φέρνει τό νέο, τή χλιδή και τήν καλοζωία τών έλληνικῶν άποικιῶν¹² κάτι μάς λέει ότι φτάνει σάν εύγενῆς άγγελιαφόρος, όπως κ' ή τραγωδία, που γεννιέται τήν ίδια ακριβώς εποχή, κομίζοντας τό ίδιο μήνυμα — κείνο που άποπνέουν και τά όρφικά μυστήρια με τά τραχιά ιερογλυφικά τους...

Οι κρίσεις τών παλιῶν εκείνων φιλόσοφων για τή ζωή και τήν ύπαρξή έν γενεί, μάς λένε πολύ περισσότερα απ' ό,τι κρίσεις σημερινῶν, γιατί τότε ή ζωή ξετυλίγονταν πλούσια και μεστή, κι ό στοχαστής δέ διχαζόταν, όπως σήμερα, ανάμεσα στην έπιθυμία για έλευθερία, όμορφιά και μεγαλειό, και στην όρμη για τήν Άλήθεια, που ρωτάει επίμονα: τί αξίζει ή ζωή; Δέ μπορούμε εύκολα να μαντέψουμε τί έργο έπιτελεῖ ένας φιλόσοφος στους κόλπους ένός ύφολογικά ένιαίου πράγματι πολιτισμοῦ —οι καταστάσεις και τά βιώματά μας μάς έμποδίζουν—, γιατί ή εποχή μας τέτοια συμπάγεια

11. [Πρβλ 19(221)1873.]

12. [Βλ. Παράρτημα: 19(16)1872-3.]

